

Bernadeta Koszyła

Wykorzystanie stroju ludowego w edukacji regionalnej (Na przykładzie komborskiego¹ stroju ludowego)

Streszczenie

Celem artykułu jest ukazania treści teoretycznych i empirycznych dotyczących ludowego stroju w dydaktyce i wychowaniu. W pierwszej części na podstawie analizy literatury zostaną wyjaśnione kluczowe zagadnienia podjętego tematu. Wskazane zostaną uzasadnienia dotyczące celowych rozważań na temat stroju ludowego w edukacji uczniów na podstawie dokumentów regulujących pracę dydaktyczną i wychowawczą młodych ludzi. W kolejnej części zostanie zaprezentowany materiał eksploracyjny w postaci wypowiedzi prof. dr hab. Kazimierza Szmyda z Państwowej Akademii Nauk Stosowanych w Krośnie, mgr Bogusławy Deliowskiej – Dyrektora Szkoły Podstawowej im. Prof. Stanisława Pigoń w Komborni i uczniów klas VI – VIII tej Szkoły. Zgromadzony materiał został uzyskany za pomocą techniki wywiadu oraz pozyskany z dokumentów kronikarskich. W dalszej części przedstawione zostaną propozycje metodyczne dotyczące kultywowania komborskiego stroju ludowego we współczesnej edukacji dzieci. Dopełnieniem artykułu będzie materiał fotograficzny pochodzący ze zbiorów kronikarskich.

The use of folk costumes in regional education (On the examples of the Kombornia's folk costumes)

Abstract

The purpose of the article is to present theoretical and empirical content regarding folk costumes in teaching and upbringing processes. In the first part, the key issues of the topic will be explained based on the literature analysis. Justifications will be provided for purposeful considerations of folk costumes in the education of students based on documents regulating the teaching and educational work of young people. The next part will present exploratory material in the form of statements by prof. Dr. hab. Kazimierz Szmyd from the State Academy of Applied Sciences in Krosno, M.A. Bogusława Deliowska – Principal of the Primary School. prof. Stanisław Pigoń in Kombornia and students of grades VI–VIII of this school. The collected material was obtained using interview techniques and from chronicle documents.

1 Kombornia – wieś w województwie podkarpackim, powiecie krośnieńskim, w gminie Korczyn. Miejsce urodzenia i wychowania profesora Stanisława Pigoń (1885–1968), polonisty, historyka literatury polskiej, profesora Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie i Uniwersytetu Jagiellońskiego, który opisał życie mieszkańców w swoim pamiętniku „Z Komborni w świat”. Informacja pozyskane ze strony <https://pl.wikipedia.org/wiki/Kombornia> [dostęp: 9.05.2024].

Sugerowana cytacja / suggested citation: Koszyła Bernadeta (2023). Wykorzystanie stroju ludowego w edukacji regionalnej (na przykładzie komborskiego stroju ludowego). *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia Geographica*, 20, 63–80, doi: 10.24917/20845456.20.6

The following sections will present methodological proposals for cultivating the Kombornia's folk costume in contemporary children's education. The article will be complemented by photographic material from chronicle collections

Wstęp

Wszechstronny i wieloaspektowy rozwój człowieka jest możliwy dzięki zakorzenieniu w kulturze. Identyfikowanie się z rodzimymi stronami, konkretnymi miejscami, ziemią i osobami, które od wieków biorą udział w procesie tworzenia i przekazywania wspólnego dziedzictwa kulturowego kolejnym pokoleniom, stopniowo zbliża nas do poznawania wiedzy o własnym narodzie, kraju, a następnie o świecie².

Treści dotyczące wspomaganie rozwoju dzieci w tym zakresie są także ujęte w zadaniach edukacyjnych szkoły, które są regulowane wieloma dokumentami, określonymi jako podstawa prawna. Część z nich ustala Ministerstwo Edukacji i Nauki i mają one zasięg ogólnopolski. Są to m.in. rozporządzenia, ustawy, podstawa programowa obowiązująca na poszczególnych szczeblach kształcenia, kierunki realizacji polityki oświatowej na dany rok szkolny. Inna grupa dokumentów wyznaczających obszary działania szkół to wytyczne od kuratorów oświaty danego regionu (delegatury). Są one uzależnione m.in. od szczebla kształcenia i profilu edukacyjnego. Inną grupą dokumentów są wytyczne od organu prowadzącego (samorządowa jednostka terytorialna, osoba fizyczna, fundacja, stowarzyszenie), któremu podlegają dane szkoły. Natomiast o wewnętrznej szczegółowej regulacji planu działań danej szkoły decyduje jej dyrektor. Do niego należy wiele obowiązków zarówno z zakresu kontroli, wspomaganie, jak i monitorowania organizacji i przebiegu pracy dydaktycznej, kształcącej i wychowawczej szkoły.

Mimo wielości dokumentów prawnych, żadne z nich nie mogą wykluczać innego, ani zaprzeczać treściom zawartym w dokumencie opracowanym i wydanym przez organ wyższy. Na potrzeby artykułu uwaga zostanie skupiona na zagadnieniu regionalizmu, a dokładnie na wykorzystaniu komborskiego stroju ludowego w edukacji regionalnej.

Zagadnienia edukacji regionalnej ujęte w Podstawie Programowej

W opracowanym materiale przedstawione zostaną uzasadnienia podjęcia tematu dotyczącego wykorzystania stroju ludowego w edukacji regionalnej na podstawie dokumentów regulujących pracę dydaktyczną i wychowawczą młodych ludzi w tym zadania ujęte w podstawie programowej.

² A. Łobos, *Folklor – edukacja, sztuka, terapia. Wprowadzenie do problematyki*, (w:) *Folklor – edukacja, sztuka, terapia*, (red.) M. Knapik, A. Łobos, Wyższa Szkoła Administracji, Bielsko-Biała 2009, s.7.

Jak wskazuje zapis w podstawie programowej wychowania przedszkolnego³, zadaniem przedszkola⁴, jest między innymi: „tworzenie sytuacji edukacyjnych budujących wrażliwość dziecka, w tym wrażliwość estetyczną, w odniesieniu do wielu sfer aktywności człowieka: mowy, zachowania, ruchu, środowiska, ubioru, muzyki, tańca, śpiewu, teatru, plastyki” (pkt 9); „współdziałanie z rodzicami, różnymi środowiskami, organizacjami i instytucjami uznany przez rodziców za źródło istotnych wartości, na rzecz tworzenia warunków umożliwiających rozwój tożsamości dziecka” (pkt 12).

Zgodnie z zapisem w tym dokumencie (w obszarze emocjonalnym) dziecko gotowe do podjęcia nauki w szkole powinno przejawiać poczucie własnej wartości jako osoby, wyrażać szacunek wobec innych osób i przestrzegać tych wartości, nawiązywać relacje rówieśnicze (pkt 1); odczuwać i wyjaśniać swoją przynależność do rodziny, narodu, (...) oraz innych grup (...) (pkt 2); „nazywać wybrane symbole związane z regionami Polski ukryte w podaniach, przysłowia, legendach, bajkach (...)” (pkt 10).

Z kolei kształcenie ogólne w szkole podstawowej ma na celu: „wprowadzenie uczniów w świat wartości, w tym (...) altruizmu, patriotyzmu i szacunku dla tradycji, wskazywanie wzorców postępowania i budowanie relacji społecznych, sprzyjających bezpiecznemu rozwojowi ucznia (...) (pkt 1); „wzmacnianie poczucia tożsamości indywidualnej, kulturowej, narodowej, regionalnej i etnicznej” (pkt 2) oraz „ukierunkowanie ucznia ku wartościom” (pkt 13). W dalszej części podstawy programowej szczególną uwagę zwraca się na „aktywny udział w życiu kulturalnym szkoły, środowiska lokalnego oraz kraju” (pkt 7); rozwijanie postaw obywatelskich, patriotycznych i społecznych uczniów; wzmacnianie poczucia tożsamości narodowej; przywiązanie do historii i tradycji narodowych; przygotowanie i zachęcanie do podejmowania działań na rzecz środowiska szkolnego i lokalnego (...).

Postrzeganie stroju ludowego jako elementu kultury związanego z historią i tradycją danego regionu oraz jako komponentu niosącego wartość wychowawczą w ramach działalności wychowawczej szkoły wymaga podejmowania zadań między innymi związanych z wydarzeniami z przeszłości, kultywowania tradycji i zwyczajów, poznawania społeczności regionalnej i lokalnej oraz przygotowania uczniów do odbioru sztuki.

Do zadań szkoły w zakresie edukacji wczesnoszkolnej należy organizacja zajęć, mających na celu poznanie wartości w obrębie rodziny, społeczności lokalnej, narodu; rozwijanie zachowań wynikających z tych wartości; wspieranie poznawania kultury narodowej; przygotowanie do odbioru sztuki i potrzeby jej współtworzenia; stwarzanie odpowiednich warunków do odkrywania siebie jako istotnego integralnego podmiotu tego środowiska (pkt 7e, f, g).

Dlatego też uczeń w zakresie rozwoju społecznego po zakończeniu edukacji na tym szczeblu kształcenia powinien: mieć potrzebę, jak i nabyć umiejętność identyfikacji z grupami społecznymi, które reprezentuje (pkt 3); opowiadać ciekawostki historyczne pochodzące z danego regionu (pkt 7); szanować zwyczaje i tradycje

³ Podstawa programowa wychowania przedszkolnego i kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej z komentarzem. Wychowanie przedszkolne i edukacja wczesnoszkolna <https://www.ore.edu.pl/wp-content/uploads/2017/05/wychowanie-przedszkolne-i-edukacja-wczesnoszkolna.-pp-z-komentarzem.pdf> [dostęp: 23.09.2023].

⁴ W Szkole Podstawowej im. prof. Stanisława Pigonia w Komborni jest oddział przedszkolny, tzw. klasa O.

różnych grup; przedstawiać i porównywać zwyczaje ludzi w różnych regionach Polski (pkt 10); rozpoznawać wybrane stroje ludowe związane z regionem Polski, w którym zamieszkuje (pkt 2).

W zadaniach szkoły „wskazuje się, że w procesie kształcenia ogólnego szkoła ma stać się miejscem przekazu dziedzictwa kulturowego, przede wszystkim wspierać ucznia w rozumieniu zachodzących współcześnie zmian społeczno-kulturowych, w dobie integracji i globalizacji. Ma także podjąć odpowiednie kroki, by przygotować i wprowadzić młodego człowieka do roli aktywnego, odpowiedzialnego współgospodarza regionu i kraju oraz uczestnika życia wspólnoty europejskiej (poprzez umożliwienie zdobywania wszechstronnej wiedzy o własnym regionie)”⁵. Jak podkreśla Ł. Kempieński, szkoła także powinna zadbać o przekazanie uczniowi odpowiedniego zakresu wiedzy na temat tradycji kulturowej regionu, w którym uczeń mieszka, co zdaniem autora można osiągnąć poprzez wspieranie uczniowskiej działalności zarówno artystycznej, jak i twórczej⁶. Aktywność twórcza – w opinii B. Sufy – będąca czynnikiem warunkującym funkcjonowanie w dalszym, dorosłym życiu, zarówno w sytuacjach społecznych, zawodowych, jak i osobistych „powinna przebiegać w określonych warunkach dydaktyczno-wychowawczych zależnych od warunków środowiskowych (wewnętrznych i zewnętrznych)”⁷. Uwarunkowania wewnętrzne obejmują osobowe właściwości podmiotu działającego, a „warunki zewnętrzne dotyczą kontekstu, w którym przebiega proces twórczy i uwzględniają czynniki materialne, techniczne, społeczne i kulturowe”⁸.

Na podstawie treści teoretycznych z zakresu omawianej problematyki⁹ oraz własnego doświadczenia zawodowego¹⁰, z pełnym przekonaniem mogę stwierdzić, że strój ludowy, który jest jednym z najbardziej efektywnych komponentów dorobku kultury regionalnej, powinien być istotnym elementem wykorzystywanym w rozwoju emocjonalnym, społecznym i poznawczym dziecka, stymulatorem służącym rozwijaniu ciekawości poznawczej oraz kultywowaniu tradycji z tym strojem związanych. Należy także podkreślić, że stanowić on może znaczący wyznacznik służący kształtowaniu przynależności do regionu.

Na ten aspekt edukacji regionalnej zwraca uwagę także J. Nikitorowicz, dodając, że jej istotą jest „wyposażenie w wiedzę, zapoznanie, uwrażliwienie, wspieranie, wzmacnianie i chronienie świata wartości rdzennych, wdrażanie do kultywowania, podejmowania celowych działań na rzecz kształtowanie pełnych postaw

⁵ Ł. Kempieński, *Edukacja regionalna – wyzwania nauczycieli i regionalistów*, Nauki Humanistyczno-Społeczne, Zeszyt 435; Pedagogika XXXII/2016, s. 80.

https://lubelskie-encyklopedia.pl/wp-content/uploads/2023/02/joan123userGroup4_Kempinski_AUNC_32_2016.pdf [dostęp: 20.10.2023].

⁶ Tamże, s. 73.

⁷ B. Sufa, *Kreatywność nauczycieli i uczniów w edukacji wczesnoszkolnej*, WNUP, Kraków 2023, s. 30.

⁸ B. Sufa, ..., s. 30.

⁹ M.in. (red.) M. Knapik, A. Łobos, *Folklor – edukacja, sztuka, terapia*, Wydawnictwo: Wyższa Szkoła Administracji, Bielsko-Biała 2009; (red.) A.W. Brzezińska, A. Paprot-Wielopolska, M. Tymochowicz, *(Re) konstruowane stroje ludowe jako znak manifestowania tożsamości lokalnej. Atlas Polskich Strojów Ludowych, Zeszyt Specjalny*, Wydawnictwo: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Wrocław 2020; K. Szmyd, *Pokoleniowe Przemiany wsi Podkarpackiej 1930 – 2010*, Rzeszów 2012.

¹⁰ Autorka pełni nadzór pedagogiczny w przedszkolach, a także prowadzi z dziećmi zajęcia dydaktyczno-wychowawcze realizując podstawę programową wzbogaconą o rozbudowane treści muzyczne i taneczne.

przejmowania tradycji od poprzednich pokoleń, świadomego kształtowania więzi z „ojczyzną prywatną”, ze światem pierwotnego zakorzenienia”¹¹.

Komborski strój ludowy- wygląd i znaczenie

Jak podaje autor kroniki Koła Gospodyń Wiejskich w Komborni – ważnym i jednym z najefekowniejszych elementów dorobku kultury wsi był komborski strój ludowy. Stanowił on niejednokrotnie o zamożności danej rodziny, a także był wianem przy zamążpójściu. Strój zakładano jedynie na dni świąteczne, okazjonalne, ważne wydarzenia, ponieważ pełnił funkcje społeczne, symboliczne i identyfikujące z danym regionem¹². Ciekawym faktem jest to, iż wszystkie zapisy, opisy, zdjęcia świadczą o żeńskim ludowym stroju komborskim. Jak wynika z podań ustnych nic nie wiadomo, aby był jakiś specjalny, męski komborski strój ludowy wyróżniający Kombornię od innych przyległych jej regionów.

Strój kobiety był bardzo specyficzny. Przede wszystkim był cały szyty ręcznie. Miał różne kolory gorsetów (różne odcienie ciemnego pluszu), wstążkę do sznurowania gorsetu, od góry na dół po przekątnej. Szerokość spódnicy dochodziła do 5 m, a do jej zmarszczenia/ namarszczenia używano sznurka materiałowego (tradycja stosowana do dziś). Bluzka biała haftowana ręcznie była jako całość połączona z koszulą bez haftu (materiał: len); czepek z tiulu, szyty i haftowany ręcznie opatrzony był w motywy kwiatowe (do założenia wykrochmalony). Były praktykowane do niego dwa dodatki: jeden – wstawka z przodu; drugi kilka kolorowych kwiatków (różyczki) z materiału przypięte (w tym samym miejscu co czerwona wstawka). Strój posiada czerwoną kokardę, szerokość około 8 cm, przypiętą z tyłu do bluzki na wysokości zapięcia korali. Prawdziwe korale były czerwone zapinane od tyłu. Obecnie w stroju komborskim są już tylko ich repliki, gdyż prawdziwych korali nie ma już w użytku¹³. Dowodem na to, że ludowy strój w tamtych czasach stanowił znaczącą wartość materialną, jak i emocjonalną był fakt, że jego komponenty były ofiarowywane jako wota. Jedną z osób, które przekazały prawdziwe korale będące częścią stroju komborskiego jako dar dziękczynny do kościoła parafialnego pod wezwaniem Matki Boskiej Pocieszenia w Komborni za błogosławieństwo w rodzinie i możliwość wykształcenia wszystkich dzieci, była moja babcia-Aleksandra Koszyła.

Z podań ustnych, przekazu rodzinnego wiemy, że w ludowy strój komborski ubierały się kobiety jeszcze przed 1924 r. Wówczas zarówno Panie z KGW jak i pozostałe gospodynie nosiły strój ludowy na każdą niedzielę i inne uroczystości i święta zanim powstało Koło. Od lat 60-tych jest zauważalne stopniowe wygaszanie noszenia stroju.

Kobiety (gospodynie) w latach 1940 – 1950 chodziły w strojach na każdą uroczystość kościelną i ślubną (nie tylko kobiety z KGW z Komborni). Jednak w latach

¹¹ J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna jako podstawa kreowania społeczeństwa obywatelskiego*, https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/3004/1/Jerzy%20Nikitorowicz_Edukacja%20regionalna%20jako%20podstawa%20kreowania%20spo%C5%82ecze%C5%84stwa%20obywatelskiego.pdf [dostęp:20.10.2023] s.24.

¹² Informacje z Kronik Koła Gospodyń Wiejskich w Komborni.

¹³ Informacje z Kronik KGW Kombornia.

1960 – 1980 komborski strój ludowy był noszony przez osobę pełniącą funkcję swaszki oraz kobiety z KGW z Komborni na różnego rodzaju uroczystościach. Od roku ok.1980 – tylko i wyłącznie Panie z KGW z Komborni kultywują noszenie ludowego stroju. Patrząc na kobiety ubrane w komborskie stroje ludowe można odnieść wrażenie, że wyglądają, jak „regionalne wojsko”¹⁴.

Komborski strój ludowy w opinii badanych

W celu opracowania materiału badawczego dotyczącego wykorzystania stroju ludowego w edukacji regionalnej odwołano się do kilku źródeł, m.in. do wypowiedzi prof. dr. hab. Kazimierza Szmyda z Państwowej Akademii Nauk Stosowanych w Krośnie, mgr Bogusławy Deliowskiej – Dyrektora Szkoły Podstawowej im. prof. Stanisława Piłonia w Komborni, uczniów kl. 6–8 tej Szkoły oraz zapisów pozyskanych z materiałów kronikarskich Koła Gospodyń Wiejskich z Komborni¹⁵.

O walorach tego odświeżonego stroju szczególnie wypowiada się Prof. dr. hab. Kazimierz Szmyd, podkreślając, że strój komborski jest wartością oczywiście historyczną, nie do końca opisaną, ale żyje realnie i na kanwie przekazu werbalnego, a zwłaszcza, jako fakt rękodzielniczy. Zawiera w swojej niepowtarzalnej postaci prostą, ale jakże kunsztowną estetykę, piękno czyste, intuicyjne, ale też doświadczane w mozolnym tworzeniu, dzieło pedantyczne, staranne, umiarkowanie bogate, nie przesadnie. Zawiera elementy trwałe, które powstawały w technologii prostej, dostępnej w zasadzie każdej ambitnej Gospodyni na wsi¹⁶. Jak dodaje Prof. dr. hab. K. Szmyd – Ten wytwór należał do kategorii wyróżniających dokonań. Jego sporządzenie wiele kosztowało, także pracy, zachodu, zaangażowania i ambicji osobistej, również wsparcia w rodzinie. Była to praca artystyczna, wręcz nabożna, bo takim celom ma służyć¹⁷. Profesor K. Szmyd zwraca uwagę, że strój odgrywał rolę wyróżniającą w otoczeniu, ale też łączył z otoczeniem, z większością ludzi wrażliwych na ludyczne, swojskie piękno. Było ono też plonem tej ludzkiej potrzeby i klimatu przyrodniczo-klimatycznego dawnej Komborni. Nie może być traktowany oddzielnie od całego życia wsi, środowiska większego w sensie kulturotwórczym, niż współczesna jej degradacja. Strój komborski jest zapewne swego rodzaju osią, ośrodkiem i znakiem tego środowiska. Musi i powinien być rozwijany, kontynuowany mimo różnych współczesnych ograniczeń. Ale nie może być urzeczywistniany poprzez jakiś „nakazowy” system edukacyjny. Ale powinien – jak podkreśla badacz – być inspirowany, tworzony energią środowiska, ludzi wrażliwych i z wyobraźnią, w taki sposób jak robiono to w Komborni u zarania i pierwotnie, kiedy się rodził wysiłkiem, ale też przeżyciem artystyczno-ludowym w Komborni¹⁸.

¹⁴ Materiał z kroniki KGW Kombornia.

¹⁵ Kronikę Koła Gospodyń Wiejskich w Komborni założyła 40 lat temu Przewodnicząca KGW, gromadząc historyczny materiał fotograficzny, spisując podania ustne od najstarszych mieszkańców wsi Kombornia (m.in. Aleksandry Kosztyły, Alicji Matusik, Władysława Gierlach, Maria Kwolek, Ludwika Wojnar), a następnie prowadząc systematycznie zapisy o przebiegu działalności KGW Kombornia.

¹⁶ Wypowiedź pisemna prof. dr. hab. Kazimierza Szmyda udzielona drogą elektroniczną mgr Bernadecie Kosztyły i dr Beacie Sufie 22 września 2022 r.

¹⁷ j.w.

¹⁸ Wypowiedź pisemna prof. dr. hab. Kazimierza Szmyda udzielona drogą elektroniczną mgr Bernadecie Kosztyły i dr Beacie Sufie 22 września 2022 r.

W swojej wypowiedzi, prof. dr hab. K. Szmyd zwraca uwagę na charakterystyczną formę i barwę stroju komborskiego, stwierdzając, że względna odrębność stylistyczna, oryginalność formy i kolorystyki wynika, z naturalnych, surowych uwarunkowań przyrody i życia, z których wyrastają poszczególne elementy stroju, uwarunkowane także dostępnością odpowiednich materiałów. Była to również kontynuacja środowiskowej tradycji, myśli i uczuć podziwu nad urodą przyrodniczo – geograficzną Komborni. Wiązała się paradoksalnie z trudu mozolnej pracy i zarazem nabożnego stosunku do ziemi żywicielki. Brała się też z odważnego i przekornego optymizmu w pokonywaniu trudów życia¹⁹.

O postrzeganie komborskiego stroju ludowego w społeczności wiejskiej/szkolnej, zapytano Panią mgr Bogusławę Deliowską, Dyrektora Szkoły w Komborni, która udzieliła swojej odpowiedzi w formie swobodnej wypowiedzi. Dodatkowo o komborskim stroju ludowym wypowiedziało się również 46 uczniów (w tym 20 uczniów kl. 6; 16 uczniów kl. 7 oraz 10 uczniów kl. 8), wśród których przeprowadzono ankietę. Autorski kwestionariusz ankiety zawierał 20 pytań, w tym 8 pytań zamkniętych, 9 otwartych i 3 półotwarte. W kwestionariuszu pytano między innymi: Jak wygląda strój komborski i kto go zakłada? Jak się przechowuje strój? Do których wydarzeń zakładano dawniej strój komborski? (czy przetrwały te tradycje?) Jakie ma znaczenie strój komborski dla społeczności uczniowskiej?

Jak wynika z wypowiedzi dyrektora szkoły, ludowe stroje komborskie to uzewnętrznienie patriotyzmu, przynależności do tej Ziemi, do tego niezwykłego krajobrazu i regionu. To zewnętrzny wizerunek dobra i wrażliwości tych osób²⁰. Zdaniem mgr Bogusławy Deliowskiej stroje są symbolem ludzi pracy – o czym świadczy ręczne szycie i misterna praca hafciarska. To efekt ich staranności, cierpliwości, delikatności, wielkiego oddania i poświęcenia. Ręcznie wyszywane kolorowe motywy kwiatowe na gorsetach mogą świadczyć o zadowoleniu, radości, jaka jest w tych ludziach. Należy pamiętać – jak podaje respondent – wyhaftowanie takiego stroju to wiele pracy w trudnych (wręcz nie do pomyślenia) warunkach. Lamy naftowe, żelazka na tzw. duszę, codzienna praca na polu od świtu do zmierzchu. A należy pamiętać, że Panie ubierały się w każdą niedzielę, co też wymagało ujęcia czynności przygotowania stroju w tygodniowym planie dnia²¹.

Mgr B. Deliowska – Dyrektor Szkoły dodaje, że wielokrotnie widziała kobiety ubrane w komborskie stroje ludowe, dlatego tym bardziej podkreśla, że na uwagę zasługuje stan utrzymania strojów – Panie z należytych szacunkiem, a także z należyłą uwagą obchodzą się z wieloletnim materiałem, dbają o każdy element stroju, o czym świadczy jego obecny stan. A należy pamiętać, że te stroje muszą być ręcznie prane, krochmalone, prasowane, tym bardziej, że niektóre mają 100 lat. Z wielką starannością i odpowiedzialnością przechowują ten wyjątkowy strój²².

W swojej wypowiedzi Pani Dyrektor B. Deliowska podkreśla, że w czasie, gdy zamieszkała w Komborni i rozpoczęła tu pracę, po raz pierwszy widziała te stroje i była zaangażowana w kultywowanie tradycji KGW. Respondentka dodaje – Znam

19 j.w.

20 Wypowiedź mgr Bogusławy Deliowskiej – Dyrektora Szkoły w Komborni udzielona mgr Bernadecie Koszty 30 września 2022 roku

21 Wypowiedź mgr Bogusławy Deliowskiej – Dyrektora Szkoły w Komborni udzielona mgr Bernadecie Koszty 30 września 2022 roku

22 j.w.

osobiście Panią Przewodniczącą KGW, która kultywuje wraz z Paniami z KGW tradycję chodzenia w strojach. Pani Zofia Koszyła (przewodnicząca KGW) była gościem wielokrotnie zaproszonym na uroczystości szkolne. Ja sama nigdy nie ubierałam stroju, ale brałam udział w różnych uroczystościach, występach, podczas których Panie były ubrane w te piękne stroje.

Zdaniem Dyrektora Szkoły byłoby dobrze, gdyby tradycje związane z komborskim strojem ludowym były nadal kultywowane. Dlatego byłabym bardzo zadowolona – jak dodaje Dyrektor Bogusława Deliowska – gdyby była możliwość zorganizowania spotkań, warsztatów regionalnych dla uczniów (każdej klasy) z Panią z Koła Gospodyń Wiejskich z Komborni. Jej zdaniem byłaby to lekcja kształtowania poczucia tożsamości kulturowej oraz patriotyzmu „Małej Ojczyzny”²³.

W dalszej części swojej wypowiedzi Pani Dyrektor Bogusława Deliowska stwierdza: uważam, że młodzi ludzie, jeśli nawet nie chcą się angażować, to powinni mieć wiedzę na temat ludowego stroju komborskiego. Aby widząc różne stroje umieli rozpoznać ten, który jest symbolem ich wioski; który sam w sobie jest wartością historyczną. Respondentka wielokrotnie zwraca uwagę na wartość historyczną stroju, która odnosi się zarówno do historii pokoleń mieszkających w tej wiosce, jak i do wartości wyznawanych. Wyraża swoją aprobatę wobec wszelkich działań – jak mówi – mających na celu przekazanie uczniom wiedzy na temat stroju i tradycji z tym związanych²⁴.

Z kolei odwołując się do wypowiedzi badanych uczniów na temat komborskiego stroju ludowego można zauważyć, że uczniowie wiedzą jak wygląda strój, gdyż parokrotnie widzieli Panie ubrane w te odświętne ubrania podczas ważnych wydarzeń. W swoich odpowiedziach wskazują na uroczystości gminne (dożynki 2 os.) i parafialne (dożynki, odpust, koronacja obrazu Matki Boskiej Pocieszenia 19 os.); dom swojej babci (2 os.). Kilka osób (7) potwierdza bez wyjaśnienia i określenia miejsca swoją znajomość stroju komborskiego. Natomiast znaczna część uczniów (17 os.) zarówno z kl. 6,7 jak i kl. 8 wskazuje, że nigdy nie widziała Pań w takich strojach.

Młodzi respondenci z kl. 6 (20 os.) pytani o powód, dla którego Panie z KGW z Komborni ubierają ten odświętny strój niestety nie podają uzasadnienia, dlaczego Panie noszą taki ubiór. Wśród uczniów klasy 7 tylko jedna osoba wyjaśnia, że Panie noszą taki strój, bo zostały do tego wybrane i są w kole gospodyń wiejskich; inna osoba wskazuje natomiast, że jest to związane z tradycją. Pozostała grupa uczniów z kl. 7 (czyli 13 osób) nie podaje żadnego uzasadnienia. Podobnie w kl. 8 jedna osoba wskazuje jako powód przynależność Pań do KGW oraz jedna określa, że Panie zakładające strój pokazują, że są z Komborni. Inne osoby (8 os.) nie znają powodów noszenia stroju.

Wyniki przeprowadzonych badań wskazują, że tylko nieliczni uczniowie wiedzą, że ich bliscy przechowują w swoich domach rodzinnych komborski strój ludowy. Jedna osoba z kl.6 wskazuje, że taki strój ma jego babcia (1 os.), 12 osób uważa, że ich bliscy nie mają takiego stroju, a 7 respondentów nie ma wiedzy na ten temat. Uczniowie z klasy 7 wskazują, że ludowy strój komborski widzieli u swojej babci (1

23 J.w.

24 Wypowiedź mgr Bogusławy Deliowskiej – Dyrektora Szkoły w Komborni udzielona mgr Bernadecie Koszyły 30 września 2022 roku.

os.), prababci (2 os.), cioci (1 os.), sąsiadki (1 os.), u dziadka (1 os.), 9 osób twierdzi, że nie widzieli swoich bliskich w komborskim stroju ludowym, a 2 osoby nie pamiętają, czy kiedykolwiek strój widziały. Warto podkreślić, że żaden spośród badanych uczniów (10 os.) z klasy 8 nigdy nie widział komborskiego stroju ludowego.

Z zebranych danych wynika, że uczniowie (37 os.) nie mają wiedzy, czy ktoś z ich bliskich zakładał wcześniej taki strój. Tylko nieliczni zadeklarowali, że komborski strój ludowy nosiła ich prababcia (3os.), babcia (5 os.) oraz mama (1 os.).

Z uzyskanego materiału wynika również, że w domach badanych uczniów kl. 6 (20 os.) i kl. 7 (16 os.) nie ma komborskiego stroju ludowego. Analogiczne wyniki uzyskano również na podsatwie wypowiedzi uczniów kl. 8 (10 os.).

W otwartym pytaniu respondenci mieli możliwość wyrazić swoje zdanie wraz z uzasadnieniem na temat noszenia komborskiego stroju ludowego. Z danych wynika, że znacząca część badanych (35 os.) nie ma na ten temat zdania. Chęć założenia stroju deklarują jedynie 3 osoby, wskazując na jego atrakcyjność.

Badani uczniowie wypowiadając się na temat wydarzeń, podczas których był zakładany strój komborski wskazują, że dawniej był on noszony podczas dożynek (10 os.), uroczystości kościelnych (3 os.), odpustów (1 os.), wesel (1 os.). Większa część badanej grupy (35 os.) nie wymieniła natomiast żadnego wydarzenia, podczas którego mógł być noszony komborski strój ludowy, a także zdobycie danych na temat, jakie elementy były częścią takiego stroju i jakie było ich źródło pochodzenia. Wypowiadając się na temat elementów, z jakich składał się strój komborski badani wskazują, że były to takie elementy jak: suknia (3 os.); koszula (2 os.); suknia, koszula, marynarka, spodnie (1 os.); długa sukienka czarna w kolorowe kwiaty (1 os.); spódnica, gorset, koszula, korale (1os.); czerwone korale (1 os.). Znaczna część badanych (33 os.) nie była w stanie określić, z jakich elementów składa się komborski strój ludowy. Wypowiadając się na temat źródeł pochodzenia stroju prawie wszyscy badani uczniowie (44 os.) wskazują, że nie wiedzą, skąd Panie z KGW z Komborni mają stroje ludowe, jedna osoba uważa, że stroje zostały wykonane przez Panie z KGW, a jedna, że stroje pochodzą od krawca.

Strój ludowy wymaga pielęgnacji, stąd próbowano określić, na czym polegają te zabiegi (w jaki sposób przechowuje się komborski strój ludowy). Tylko nieliczni spośród badanych, bo 3 uczniów z kl. 7, wskazuje, że muszą być jakieś odpowiednie warunki do pielęgnacji stroju (przechowywanie w szafie 2 os., na wieszaku 1 os.). Odpowiadając na pytanie dotyczące różnic w dawnych i obecnych fasonach strojów prawie wszyscy uczniowie (42 os.) posłużyli się zwrotem „nie wiem”.

Jak wynika z zebranych danych empirycznych większość uczniów (39 os.) nie ma także wiedzy na temat, kto może nosić strój komborski. Zdaniem pozostałych badanych osób strój może zakładać każdy (1 os.), odpowiednia osoba (1 os.), chyba każdy (1 os.), osoby, które należą do koła gospodyń (2 os.), mieszkańcy Komborni (2 os.).

Ze zgromadzonego materiału wynika, że większa część badanych uczniów (36 os.) nie ma zdania, czy ludowy strój komborski jest dla nich ważny. Nieliczni udzielili odpowiedzi, że strój jest dla nich obojętny, ponieważ jeszcze nigdy go nie widzieli (2 os.), a 3 osoby nie są zainteresowane. Niewielka grupa wskazała natomiast, że strój dla nich jest ważny, ponieważ: panie reprezentują w tych strojach naszą miejscowość (2 os.), gminę (1 os.); pokazuje się, że jesteśmy z Komborni (2 os.).

Uzyskany materiał empiryczny wskazuje, że badani uczniowie mają niewielką wiedzę na temat stroju ludowego z ich wioski, a wiadomości, które

posiadają pochodzą z ich obserwacji. Dlatego też zasadne jest, aby treści związane z wykorzystaniem komborskiego stroju ludowego zostały uwzględnione w planach dydaktyczno-wychowawczych szkoły.

Jak wynika z analizy treści podstawy programowej, wskazane jest, aby uczniowie posiadali wiedzę na temat swojego regionu rozszerzoną o informacje na temat stroju ludowego danego rejonu.

Wnioski z badań własnych i postulaty dla praktyki pedagogicznej

Wyniki zgromadzonego materiału empirycznego mogą się stać wyznacznikiem działań na polu edukacyjnym w tym zakresie zarówno ze strony szkoły jak i domu rodzinnego uczniów. W symbolikę regionu komborskiego wpisuje się ludowy strój komborski, co należałoby dostrzec, podejmując działania kultywujące tradycję i odpowiednio wyeksponować np. na terenie szkoły (np. w bibliotece w formie zdjęć z opisem) tę odświeżoną, reprezentacyjną odzież.

Propozycjami metodycznymi we współczesnej edukacji kultywowania przechowywania komborskiego stroju ludowego, mogą być inicjatywy ze strony szkoły zarówno wobec uczniów, jak i rodziców. Ale także przedsięwzięcia zaplanowane i realizowane wspólnie z nauczycielami i rodzicami wobec uczniów. Przykładem formy działań w tym obszarze może być: pedagogizacja rodziców w zakresie uświadamiania roli komborskiego stroju ludowym; podjęcie współpracy z innymi ośrodkami edukacyjnymi i kulturalnymi. Należy pamiętać, że „W procesie kształtowania tożsamości regionalnej podstawową rolę powinna spełniać rodzina, w której dziecko od najmłodszych lat poznaje tradycje regionalne. Do zadań rodziców należy troska o wychowania dzieci, o poszanowanie dóbr kulturowych. Powinni uczyć dzieci, jak należy obcować z dobrami kultury regionalnej, ukazując im zarówno związek kultury regionalnej z człowiekiem, jak i głęboki sens pozytywnego działania na rzecz wspólnoty regionalnej. Rozpoczętą edukację regionalną w rodzinie powinna kontynuować szkoła opierając się na założeniach programowych dotyczących regionalizmu”²⁵.

Poszerzając wiedzę uczniów na temat stroju warto byłoby wykorzystać nie tylko na terenie szkoły strój komborski, ale także zapoznać uczniów z wydarzeniami, które mogłyby poszerzyć ich wiedzę o tym regionie.

Na ten fakt w swojej wypowiedzi zwraca uwagę Prof. dr. hab. K. Szmyd, dodając, że aktualnie powoli wzrasta zainteresowanie tymi zagadnieniami, poszukiwaniem swoich korzeni. Jest to pożądany kierunek ponownego odkrywania własnej i środowiskowej tożsamości, czyli osobowej niepowtarzalności i kulturowej przynależności. Czyni się to refleksyjnie, czy innych powodów²⁶. Jak podkreśla prof. dr. hab. K. Szmyd ma to ogromnie ważną rolę w przywracaniu własnej, rodzinnej i środowiskowej, pamięci kulturowej, przynależności do określonej grupy społecznej, kulturowej, etnicznej, do obyczajów, obrzędów, rytuałów itp. Sprawia

25 L. Nowak-Kwiatkowska, *Edukacja regionalna w szkole – model edukacyjny*, Ośrodek Rozwoju Edukacji; <https://zasobyip2.ore.edu.pl/uploads/publications/731f8214678150f2b126bd94616ce2b0> [dostęp: 20.10.2023r.].

26 Wypowiedź pisemna prof. dr. hab. Kazimierza Szmyda udzielona mgr Bernadecie Kosztyłe i dr Beacie Sufie 22 września 2022 roku.

to, jednostki i wspólnoty odnajdują swoje pierwotne i późniejsze *drogi wchodzenia w szersze kręgi życia społecznego i kultury powszechnej*²⁷.

Dlatego zbliżająca się rocznica 100 – lecia Koła Gospodyń Wiejskich w Komborni mogłaby przyczynić się do wspólnego (nauczyciele, rodzice i przedstawiciele KGW) opracowania planu działań wobec młodego pokolenia w celu kultywowania dziedzictwa kulturalnego swojej wsi, a szczególnie komborskiego stroju ludowego. Może być też pomoce powołanie na terenie Szkoły zespołu zadaniowego do spraw kultywowania wiedzy o komborskim stroju ludowym.

Zadania zawarte w takim dokumencie mogłyby być realizowane za pomocą metody projektu, o której mowa w podstawie programowej kształcenia ogólnego.

Wzbudzanie świadomości potrzeby odczuwania przynależności do regionu, do grupy społecznej, z której się pochodzi, mogłyby wspierać zagadnienia z poszczególnych edukacji, przedmiotów. Pośrednim, ale jakże istotnym celem w edukacji regionalnej uczniów byłyby integracja pokoleń i dążenie do ocalenia wspólnych wartości (np. poprzez warsztaty dla uczniów z udziałem przedstawicieli KGW, rodziców i dziadków). Natomiast wartością dodaną mogą być spotkania z uczniami innych szkół, zespołów ludowych w środowisku bliższym i dalszym. Działania na rzecz kultywowania tradycji i istotnego elementu kultury, jakim jest komborski strój ludowy, powinny wejść na stałe w kanon edukacyjny szkoły. Podejmowanie cyklicznych lekcji – spotkań – warsztatów w planie rocznym może stać się przy spiralnym układzie tematycznym bazą do przeżywania i doświadczania zarówno nowych treści, jak i poszerzania wiedzy już zdobytej.

Do realizacji tego zadania należałoby sięgać do różnych źródeł, między innymi do Polskiej Kroniki Filmowej, gdzie można odnaleźć nagranie ważnego wydarzenia z udziałem Pań z Koła Gospodyń Wiejskich z Komborni.

Inną propozycją działania podejmowanego na rzecz kultywowania tradycji związanych z komborskim strojem ludowym może być zaprojektowanie pamiątki regionalnej np. symbolicznej laleczki w ludowym stroju komborskim, wydanie albumu okazjonalnego opatrzonego komentarzami z historii, tradycji i współczesności działalności Koła Gospodyń Wiejskich.

Celem spotkań edukacyjnych z tego zakresu może być ukazanie młodym osobom, że strój „otwiera drzwi” do wartości wiedzy, a także do nawiązywania nowych relacji, daje możliwość bycia zauważonym, wyróżnionym, a także możliwość bycia godnym reprezentantem wioski, czy gminy. Uświadomienie młodym, że strój to nie tylko materiał-tkanina, ale to także wartości, jest ważnym elementem edukacji i kształtowania tożsamości.

Podsumowanie

Dokonując podsumowania rozważań na temat wykorzystania stroju ludowego w edukacji regionalnej, należy podkreślić, że jest ona „pewnym sposobem na rozumienie otaczającego nas świata”²⁸. Jak podkreśla K. Kossak-Główczewski, „ w ten sposób utrwała i upowszechnia się elementy kultury lokalnej. Edukowanie poprzez

27 Wypowiedź Profesora Kazimierza Szmyda na potrzeby artykułu.

28 K. Kossak-Główczewski, *Edukacja regionalna – pytania o realizację* [w:] *Edukacja wobec zmiany społecznej* (red.) J. Brzezińskiego, I. Witkowskiego, Poznań – Toruń 1994, s. 244 – 264; za: Ł. Kempki..... s. 83

poznanie najbliższego otoczenia, powrót do źródeł kultury rodzinnej, lokalnej i regionalnej stanowi jeden ze środków do poznania źródeł kultury ogólnoludzkiej i narodowej”²⁹.

Dlatego tym bardziej warto pamiętać, że strój ludowy jest istotnym symbolem kultury danego regionu, który odzwierciedla przemiany zarówno historyczne, kulturowe, jak i społeczne. Moim zdaniem byłyby wskazane, aby pojęcie „strój ludowy”, nie było tylko celem naukowych projektów w obszarze rozważań badawczych i refleksji nad obecnością w kulturze dawnej i współczesnej.

Warto zatem pamiętać, że „w praktyce dydaktycznej edukacji regionalnej nie należy ograniczać się wyłącznie do przeszłości i z niej tylko czerpać treści czy inspiracje. Powinna być ona zwrócona ku współczesności i przyszłości regionu, dzięki czemu spełni ważną i odpowiedzialną funkcję wychowawczą, kreując autentyczne postawy regionotwórcze, zapewniając tym samym zachowanie ciągłości kulturowej”³⁰.

Jako pedagog zachęcam nie tylko do odkrywania komborskiego stroju ludowego, a przede wszystkim do kultywowania tradycji z nim związanych. Wykorzystując ten symbol kultury regionu można wskazać uczniom nie tylko źródło pozyskiwania informacji na ten temat, ale także źródło wiedzy o swoich i innych regionach nie tylko sąsiadujących i ich strojach. Może to również stanowić bazę do kształtowania postaw tolerancji wobec grup odmiennych kulturowo³¹. Możliwości takie stwarza właśnie regionalizm rozumiany jako poczucie własnej tożsamości, łączności ze swym własnym otoczeniem przy jednoczesnym otwarciu się na inne społeczności i kultury, a więc postawa zaangażowania się w problemy i funkcjonowanie rodzinnego środowiska, pełna jednak zrozumienia i tolerancji dla innych grup społecznych, odmiennych kulturowo”³².

Biorąc pod uwagę fakt, że tradycja nie została nam tylko dana, ale też zadana do podtrzymania i przekazania jej następnemu pokoleniu warto pamiętać, że eksponat muzealny, jakim jest strój ludowy może stać się przyczynkiem realizacji bogatej edukacji regionalnej i elementem budowania tożsamości.

Zdaniem Profesora Kazimierza Szmyda, w ogólnej percepcji strój ten i swoista obrzędowość z nim związana: osobowa i zbiorowa – uznawane są, jako piękne, uroczyste, niepowtarzalne. Są zawsze jakby od nowa odkrywane przez obserwujących – kobiety ubrane w sposób niezwykajny. Sama inscenizacja i duma tych kobiet – jak podkreśla Profesor – jest dla mnie przejmująca i nostalgiczna. Zdarzenia te nigdy nie stają się „opatrzone”, choć nie przez wszystkich odbierane są w sposób refleksyjny, w kontekście kultury własnej, Małej Ojczyzny.³³

²⁹ K. Kossak-Główniewicz, *Edukacja regionalna – pytania o realizację*, tamże, s. 83.

³⁰ G. Odoj, *Miesto a úloha regionálneho vzdelávania vo vyučovacom procese v pol'skej škole*. „Etnologické rozprawy” 2008, nr 1, s. 105, za: G. Odoj, *Dziedzictwo kulturowe jako kluczowe pojęcie edukacji regionalnej: rozważania terminologiczne*, *Studia Etnologiczne i Antropologiczne* 12, 44–45/ 2012; s.52;

https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Studia_Etnologiczne_i_Antropologiczne/Studia_Etnologiczne_i_Antropologiczne-r2012-t12/Studia_Etnologiczne_i_Antropologiczne-r2012-t12-s44-55/Studia_Etnologiczne_i_Antropologiczne-r2012-t12-s44-55.pdf [dostęp: 20.10.2023].

³¹ M.T. Michalewska, *O tak zwanej edukacji regionalnej*, [w:] *Śląsk jako region pogranicza językowo-kulturowego w edukacji*, red. I. Nowakowska-Kempna, Katowice 1997, s.120.

³² Tamże, s.120.

³³ Wypowiedź Profesora Kazimierza Szmyda na potrzeby artykułu.

Wymagając od dzieci wrażliwości na piękno, dobro, wzajemny szacunek, uczmy już od najmłodszych lat patriotyzmu poczynając od najbliższego nam regionu „Małej Ojczyzny”, co może przyczyni się do rozwijania tożsamości lokalnej i narodowej. A miejscem służącym temu wyzwaniu mogą być instytucje wspierające działania mające na celu kultywowanie tradycji, m.in. Regionalne Centrum Kultur Pogranicza³⁴ w Krośnie, z którym od lat współpracują panie z KGW Kombornia.

Literatura

- Biegański Z., Maresz T., (red.), *Nauczanie historii na miarę XXI wieku: region, patriotyzm, edukacja*, Bydgoszcz 2010.
- Błachowski A., *Etnografia: ścieżka edukacji regionalnej: podręcznik dla nauczycieli, t. 1*, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Toruń 2003.
- Brzezińska A.W., Hulewska H., Słomska J. (red.), *Edukacja regionalna*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2006.
- Brzezińska A.W., Paprot-Wielopolska A., Tymochowicz M., (red.), *(Re) konstruowane stroje ludowe jako znak manifestowania tożsamości lokalnej, Atlas Polskich Strojów Ludowych, Zeszyt Specjalny*, Wydawnictwo: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Wrocław 2020;
- Gadomski S., *Strój ludowy w Polsce*, Fundacja Kultury Wsi, Warszawa 1995.
- Kempiński Ł., *Edukacja regionalna – wyzwania nauczycieli i regionalistów*, Nauki Humanistyczno-Społeczne, Zeszyt 435; *Pedagogika XXXII/2016*, s. 80.
- https://lubelskie-encyklopedia.pl/wp-content/uploads/2023/02/joan123userGroup4_Kempinski_AUNC_32_2016.pdf [dostęp: 20.10.2023].
- Knapik M., Łobos A., (red.) *Folklor – edukacja, sztuka, terapia*, Wydawnictwo: Wyższa Szkoła Administracji, Bielsko-Biała 2009.
- Kossak-Główczewski K., *Edukacja regionalna – pytania o realizację*, [w:] *Edukacja wobec zmiany społecznej*, (red.) J. Brzezińskiego, I. Witkowskiego, Wydawnictwo Edytor, Poznań – Toruń 1994.
- Łobos A., *Folklor – edukacja, sztuka, terapia. Wprowadzenie do problematyki*, [w:] *Folklor – edukacja, sztuka, terapia*, (red.) M. Knapik, A. Łobos, Wyższa Szkoła Administracji, Bielsko-Biała 2009.
- Michalewska M.T. (red.), *Edukacja regionalna: z historii, teorii i praktyki*, Oficyna Wydawnicza IMPULS, Kraków 1999.
- Michalewska M.T., *O tak zwanej edukacji regionalnej*, [w:] *Śląsk jako region pogranicza językowo-kulturowego w edukacji*, (red.) I. Nowakowska-Kempna, Katowice 1997.
- Nikitorowicz J., *Edukacja regionalna jako podstawa kreowania społeczeństwa obywatelskiego*,
- https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/3004/1/Jerzy%20Nikitorowicz_Edukacja%20regionalna%20jako%20podstawa%20kreowania%20spo%C5%82eczne%C5%84stwa%20obywatelskiego.pdf [dostęp:20.10.2023] s.2.
- Nowak-Kwiatkowska L., *Edukacja regionalna w szkole – model edukacyjny*, Ośrodek Rozwoju Edukacji;

³⁴ Regionalne Centrum Kultur Pogranicze w Krośnie <https://www.rckp.krosno.pl/> [dostęp: 30.09.2023].

<https://zasobyip2.ore.edu.pl/uploads/publications/731f8214678150f2b126bd-94616ce2b0> [dostęp: 20.10.2023r.]

Odoj G., *Miasto a úloha regionálneho vzdelávania vo vyučovacom procese v pol'skej škole*. „Etnologické rozprawy” 2008, nr 1, za: G. Odoj, *Dziedzictwo kulturowe jako kluczowe pojęcie edukacji regionalnej: rozważania terminologiczne*, *Studia Etnologiczne i Antropologiczne* 12, 44-45/ 2012.

https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Studia_Etnologiczne_i_Antropologiczne/Studia_Etnologiczne_i_Antropologiczne-r2012-t12/Studia_Etnologiczne_i_Antropologiczne-r2012-t12-s44-55/Studia_Etnologiczne_i_Antropologiczne-r2012-t12-s44-55.pdf [dostęp: 20.10.2023].

Piskosz-Branekova E., *Polskie stroje ludowe, cz. I*, Sport i Turystyka – MUZA SA, Warszawa 2008.

Sufa B., *Kreatywność nauczycieli i uczniów w edukacji wczesnoszkolnej*, WNUP, Kraków 2023.

Szmyd K., *Pokoleniowe Przemiany wsi Podkarpackiej 1930 – 2010*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2012.

Dokumenty

Podstawa programowa wychowania przedszkolnego i kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej z komentarzem. Wychowanie przedszkolne i edukacja wczesnoszkolna <https://www.ore.edu.pl/wp-content/uploads/2017/05/wychowanie-przedszkolne-i-edukacja-wczesnoszkolna.-pp-z-komentarzem.pdf> [dostęp: 23.09.2023].

Materiał archiwalny: Wypowiedź Pana prof. dr hab. Kazimierza Szmyda zapisana w formie notatki.

Wypowiedź Pani mgr Bogusławy Deliowskiej Dyrektora Szkoły Podstawowej im. prof. Stanisława Pigionia w Komborni zapisana w formie notatki;

Materiał kronikarski: Kroniki Koła Gospodyń Wiejskich w Komborni.

Materiał fotograficzny pochodzi z archiwum rodzinnego autorki³⁵, a także materiału kronikarskiego.

³⁵ Autorka jest absolwentką Szkoły Podstawowej im. prof. Stanisława Pigionia w Komborni.

Fot.1. Poczęstunek chlebem podczas Dożynek Gminnych w Kombornii, 2022 r.

Źródło: archiwum rodzinne autorki

Fot.2. Zofia Kosztyła i Zofia Szmyd podczas kiermaszu bożonarodzeniowego, Krosno 2008 r.

Źródło: archiwum rodzinne autorki

Fot.3. Panie z Koła Gospodyń Wiejskich z Kombornia wraz z wieńcem dożynkowym, Kombornia 2022

Źródło: archiwum rodzinne autorki

Fot.5. Zofia Kosztyła, Przewodnicząca Koła Gospodyń Wiejskich w Kombornia podczas dożynek, Korczyzna 2012 r.

Źródło: archiwum rodzinne autorki

Fot.6. Wyjście na dożynki, chleb dożynkowy

Źródło: archiwum rodzinne autorki

Fot.7. Komborski strój ludowy (widok stroju od tyłu)

Źródło: archiwum rodzinne autorki

Fot.8. Jubileusz 75-lecia Koła Gospodyń Wiejskich w Komborni, Kombornia, 1999

Źródło: archiwum rodzinne autorki